

פרשת נח

הרב שמעון קליין

גבולות בספר בראשית

שבר פירוק והבדלה

תיאורים קשים פותחים את פרשת נוח:

וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לְפָנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס: וַיֵּרָא אֶל־ה' אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכָהּ עַל הָאָרֶץ: ס וַיֹּאמֶר אֶל־ה' לָנֹחַ קַח כָּל בְּשָׂר בָּא לְפָנֵי כִּי מְלֵאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם אֶת הָאָרֶץ

(בראשית ו', י"א-י"ג).

הארץ נשחתת, מלאה בחמס. א-להים רואה, פונה לנוח ומבשרו על תכניתו. קודם לדיבור זה - מתאר המקרא את המתחולל בליבו של א-להים:

וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחְשְׁבֹת לְבוֹ רָק רַע כָּל הַיּוֹם: וַיִּנְחַם ה' כִּי עָשָׂה אֶת הָאָדָם בָּאָרֶץ וַיִּתְעַצֵּב אֵל לְבוֹ: וַיֹּאמֶר ה' אֲמַחֶה אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר בָּרָאתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם כִּי נַחַמְתִּי כִּי עָשִׂיתֶם

(שם, ה'ז-י).

א-להים ניחם כי עשה את האדם בארץ, מתעצב אל ליבו, ומחליט למחות את החיים מעל פני האדמה! צעד בלתי נתפס הוא זה. העולם כבר נברא - לפני כאלף ושש מאות שנה, חיים רבים מתקיימים בו, מדוע השמדה היא פתרון?

אירוע נוסף מתואר בפרשתנו - פועלם של בני דור הפלגה: "וַיֹּאמְרוּ הֵבֶה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמְגִדָּל וְרֵאשׁוּ בְשָׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם פֶּן נָפוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ" (י"א, ד). בני אדם מתקבצים לבקעה אחת ומבקשים לבנות מגדל גבוה, פן יפוצו. א-להים יורד לראות את העיר והמגדל ואומר: "וַיֹּאמֶר ה' הֲאֵן עִם אָחַד וְשָׂפָה אַחַת לְכָלָם וְזֶה הַחֶלֶם לַעֲשׂוֹת וְעָתָה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת" (י"א, ו) - כוחם של בני האדם רב באיחוד - אומר א-להים, שמא לא ייבצר מהם דבר. המענה הניתן לכך הוא ב'פירוק החבילה'. א-להים מבלבל שפתם, מפיצם, עד שלבסוף תוכניתם אינה יוצאת לפועל.

בשני אירועים בפרשתנו א-להים שובר, מפרק מערכת חיים, ושאלה מתבקשת היא - מדוע? וכי לא מתבקש פתרון אחר, יצירתי, חינוכי? ההקשר בו נערוך את הבריור יהיה רחב,

ויחרוג הרבה מעבר לגבולות הגזרה של אירוע זה. במהלכו נבחן מהן אמות המידה המוסריות של א-להים ושל בני אדם בספר בראשית. המושא לאלו יהיה האירועים הרבים הקשורים למעגלי החיים הבסיסיים - חברה ומשפחה.

תופעה רחבה, גורפת במהלך הספר - במסגרתה מעגלי חיים בסיסיים במשפחה ובכלל החברה מתפרקים ברגע של מבחן. ערכים כמו נאמנות, מוסריות, שוויוניות, העומדים בבסיס קיומם של אלו, מתפוגגים 'כלא הי'. את מקומם תופסים - הפיצול, ההריגה, השנאה, השבירה - שוב ושוב. צעדנו הראשון יהיה בסקירה. נרפרף באירועי ספר בראשית, ונמדוד את סולם הערכים העומד בבסיסים.

כבר לאחר החטא הראשון על פני האדמה, מטיח האדם הראשון את האשמה באשתו - "הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתַתָּה לִּי מִן הָעֵץ וְאָכַל" (ג', י"ב). האדם אינו לוקח אחריות על מעשיו והוא מאשים בהם את האישה. עמדה זו אינה פוסחת עליה, וגם היא נמלטת מן האחריות, בהאשימה את הנחש - "הֲנַחֵשׁ הִשְׁיֵאֲנִי וְאָכַל" (ג', י"ג); שני אחים ראשונים על פני האדמה, וכבר - רצח בתוך המשפחה, בהרוג קין את הבל אחיו (פרק ד); שורה ארוכה של קלוקלים בהם מיטשטשים גבולות בסיסיים ביותר: "וַיֵּרָאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טִבּוֹת הָיָה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ"; "וַתִּשְׁחַת הָאָרֶץ לְפָנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמְלֵא הָאָרֶץ חָמָס"; וַיֵּרָא אֶל־ה' אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכָהּ עַל הָאָרֶץ". מענה א-להים לכל אלו הוא צמצום שנות חייו של האדם, וגם - השחתת של החיים על פני האדמה; לאחר המבול חם מגלה את ערוות אביו (פרק ט); נוח מקלל את צאצאיו - חם וכנען נכדו (פרק ט); בסוף פרשת נוח מתאר הכתוב את הארץ הנפלגת בדור הפלגה.

ומה בדבר האבות? עיון בפרקי האבות מצביע על פירוק ועוד פירוק שאינו פוסח לא על האבות ולא על בני משפחותיהם.

בימי האבות

אברהם: א-להים רוצה את אברהם קרוב אליו, ועובדה זו כרוכה בנייתוקו משלושת מעגלי חייו - "לָךְ לָךְ מֵאֲרָצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ" (י"ב, א). מדוע? וכי לא ניתן לממש את הייעוד ללא ניתוק ממשפחה ומכלל מעגלי החיים? וכי לא תיתכן קרבת א-להים תוך הכלה של אלו? אברהם ולוט - אחים, והם אינם מצליחים לחיות זה לצד זה - "וְלֹא נִשְׂא אֶתֶם הָאָרֶץ לְשֶׁבֶת יַחְדָּו" (י"ג, ו); את רעיון ההפרדות הוגה

¹ סיפור המבול בני משני סיפורים השזורים זה בזה. התיאור בו פתחנו הוא בשם 'א-להים' והוא מוקרן ממושגי הפרק הראשון בספר בראשית. סיפורו של ה' המתעצב על ליבו, הוא בשם 'הווייה' והוא מוקרן ממושגי הפרק השני בבראשית. בעיוננו זה לא נתפנה אל החלוקה בין שני צירים אלו.

סביב יוסף והאחים: אבא מעדיף בן על פני אחיו "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו כתנת פסים" (ל"ז, ג); שנאה וקנאה של האחים אל יוסף מגיעה עד לכדי תכנית להמיתו - "ויראו אתו מרחק ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אתו להמיתו" (ל"ז, ח); בתכנית המקורית האחים מתכננים להורגו בידיים, אך ראובן מצילהו מידם. הצעת יהודה מתקבלת - למכרו כעבד למדיינים; שבר גדול במשפחה בעקבות מכירת יוסף. יעקב ממאן להתנחם, יהודה יורד מאת אחיו - התפצלות נוספת במשפחה (ל"ח)⁴. הספר חותם בתיאור חשש האחים מיוסף - לאחר מות אביהם, שמא ישיב להם כרעתם. במענה - בשקר האחים "אביך צנה לפני מותו לאמר: פה תאמרו ליוסף אגא שא נא פשע אחיך וחסאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך" (נ', ט"ז-ל"ז). צלע נוספת בישועתם - תפיסתו הרוחנית של יוסף הרואה את יד אלהים בכל "ויאמר אלהים יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני" (נ', ט"ו).

קשה היא הקריאה בכל אלו. כל כך הרבה התנהגויות העומדות בסתירה גמורה לערכים הבסיסיים ביותר. מעשה אבות סימן לבנים' אמרו חכמים קדמונים, וקשה לברוח מן השאלה - שמא יש כאן גם סימן כיצד לא להתנהג? ברשימה ארוכה זו מקופלת הזמנה לחזור אל כלל הפרשיות, ובכל אחת מהן להעמיק ולהבין - מה היה שם? מדוע נהגו כך?

מספרים על כאבה ועל תקוותה כאישה שנואה; יעקב ממלט צאן מלבן חותנו ואחר כך בורח מפניו "ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי ברח הוא" (ל"א, כ); לבן רודף אחרי חתנו, בנותיו ונכדיו (ל"א); רחל גונבת את תרפי אביה ומזכבת לו (ל"א); לבן ויעקב מעמידים גל אבנים ביניהם: "ועד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבר אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבר אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה" (ל"א, ב"ב) - הפרדה בין חותן לבין חתן; לקראת המפגש עם עשיו, בהקשר לסכנת החיים הנשקפת למשפחתו, מסדר יעקב את מחנהו על בסיס מובהק של אהבות ומעמדות: בני השפחות ראשונה, אחר כך בני לאה, ולבסוף בני רחל האהובה (ל"ג); עשיו מציע ליעקב קשר "אלכה לנגדך" - תשובת יעקב: "למה זה אמצא חן בעיני אדני" (ל"ג, ט"ו) - יעקב דוחהו (ל"ג); למעשה נדחה עשיו מפני יעקב אחיו "וילך אל ארץ מפיני יעקב אחיו: כי הנה רכושם רב משבת יחידו ולא יקלה ארץ מגוריהם לשאת אתם מפני מקניהם" - בדומה לאברהם ולוט, גם כאן הארץ אינה יכולה לשאת שני אחים יחדיו; סיפור שכס - בני יעקב מרמים את אנשי שכס, ולאחר מכן הורגים עיר שלמה; "בני יעקב באו על החללים ויבזו העיר אשר טמאו אחותם" (ל"ד, כ"ז) - מראה קשה בו הם בוזזים את ההרוגים; ראובן שוכב את אשת אביו: "ויהי בשפן ישראל בארץ הוא וילך ראובן וישכב את בלהה פלגש אביו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר" (ל"ה, כ"ב).

⁴ עוד ביחס ליהודה: יהודה מדרדר במדרון חלקלק לאחר ניתוקו מבית אבא. נושא בת איש כנעני, ומאכזב את אשתו "ויהי בכזיב בלדתה את" (ל"ח, ה). שני בניו מתים (ויהי ער בכור יהודה וע בעיני ה' וימתהו ה' (ל"ח, ז)), סיפור ההמשכיות של יהודה נתקע (תמר לא ניתנת לשלה), ולאחר מות אשתו הוא הולך אל אישה זונה. כדי לבוא אליה הוא ממשכן את סימני הזהות שלו - חותמו ופתילו.

אברהם בהציעו ללוט: "הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאלה" (י"ג, ט). התוצאה היא - "ויפרדו איש מעל אחיו"; קשה הוא תיאורה של שרה המענה את הגר עד שזו נאלצת לברוח מפניה "ותענה שרי ותברח מפניה" (ט"ז, ו)².

יצחק: שני אחים תאומים הם - עשיו ויעקב, ועוד בטרם נולדו א-להים מייעד להם פרידה שתלווה במאבק מתמשך: "ויאמר ה' לה שני גיים בבטןך ושני לאמים ממעיך יפרדו ולאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר" (כ"ה, כ"ג); יצחק אוהב את עשיו, רבקה אוהבת את יעקב - "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ורבקה אהבת את יעקב" (כ"ה, כ"ח) - אהבה לא שוויונית בין הורים לילדים; ברגע של חולשה, פונה יעקב בהצעה לעשיו: "ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי" (כ"ה, ל"א). מחשבה שכזו מוקרנת מאהבת אמו רבקה אליו, המתוארת פסוק אחד קודם לכן (כ"ה, כ"ח).

יעקב גונב את הברכות במרמה בניצוחה של רבקה אמו "ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך" (כ"ז, ט"ו) - אם ובנה הפועלים מאחורי גבו של אב ובנו האחר; ליצחק שני בנים, ולצד זאת ברור לו שרק אחד מהם עומד לזכות בברכה. לבקשת עשיו "ברכני גם אני אבי" (כ"ז, ל"ח) הוא משיב בחוסר אונים "ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך". ובהמשך - "הן גביר שמתי לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירש סמכתיו ולכה אפוא מה אעשה בני?" (כ"ז, ל"ז); כה טוען עשיו: "... הנה קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את ברכתך לקח והנה עתה לקח ברכתך" (כ"ז, ל"ו), ומזכיר עוולה קודמת - ברכישת יעקב ממנו את הבכורה; תגובת עשיו לרמאות אחיו: "ויאמר עשו בלבבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי" (כ"ז, מ"א); רבקה שומעת על תכניתו זו, ותחת התייעצות מתבקשת עם יצחק, היא רוקמת תכנית נוספת במרמה - למלט את יעקב לחרן. העילה הרשמית המסופרת ליצחק: "קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים" (כ"ז, מ"ו)³.

² עוד אירועי פירוק בתקופתו של אברהם: סדום דוחה את האחר מתוכה "ואנשי העיר אנשי סדם נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה... ויקראו אל לוט ויאמרו לו איזה האנשים אשר באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם" (ט"ט, ד"ה). מנגד - תגובת לוט אליהם: "הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש אוציאה נא אתהן אליכם ועשו להן פטוב בעיניכם" (ט"ט, ח), לוט מפקיר את בנותיו אל ההמון הצובא לפתחו; תשובת א-להים לערי סדם היא בחורבן; גילוי עריות במשפחת לוט - "ואיש אין בארץ לבוא עלינו" (ט"ט, ל"א) - טשטוש גבולות במשפחה; שרה אחרי הולדת ישמעאל תובעת לגרשו: "גרש האמה הזאת ואת בנה", ולמעשה הוא מגורש מביתו: "וישכם אברהם בפקר ויקח לחם וחת מים ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד וישלחה ויתלך ויתע במדבר באר שבע" (כ"א, ז); בעקדת יצחק א-להים מעמיד אדם בניסיון בו המבחן לאהבת א-להים תלוי בהיענותו להרוג את בנו (פרק כ"ב).

³ עוד ביעקב: שתי נשים ליעקב, רחל האהובה, לאה שנואה - "ויקרא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה" (כ"ט, ל"א); שמות ילדי לאה

למתח הקשה בין האחים, ולמה שנוצר ממנו - שני מנהיגים - יוסף ויהודה. יוסף הנבחר על ידי האב, ומנגד - מנהיגותו הטבעית של יהודה, הנרכשת על ידי אמון האחים ולימים גם האב. מתח זה מעמיד שני כוחות במשפחה הגרעינית, ולימים שניהם יהוו שני כוחות, שהמתח ביניהם משמש כבריח תיכון החוזר את היסטוריית העם לדורותיו.⁷

בדומה לאלו, ניתן לשוב אל השברים הנוספים בספר בראשית, ולגלות עולם ועוד עולם הנבנים כתוצאה לקיומם של אלו.

ספר שכולו ראשית

כעת ניתן לחזור אל החלוקה עליה הצבענו בעיון לפרשת בראשית, בין עולם נברא לעולם נוצר. בשני אלו זיהינו שתי פעולות בסיסיות ומנוגדות. בפרק א' ההבדלה היא התנועה הקיומית, המחוללת, בפרק ב' התנועה המחוללת היא החיבור.⁸ ההבדלה - מאפשרת לכל נברא להתקיים ולא להיבלע או לטשטש את קיומו. זוהי התנועה הראשונית המעמידה עולם, בוראת אותו. רק בשלב שני, לאחר גיבוש

שלא הייתה לו קונספציה ברורה ביחס למעמד, שהלך והתברר תוך כדי האירועים.

⁷ בסוף ספר בראשית - משמשים שניהם כמנהיגים: יוסף כמשנה למלך מצרים, יהודה מנהיג ומוביל את משפחת בית יעקב. ובהקשר רחב יותר: שניהם מהווים דמויות מפתח בציבוריות של עם ישראל לדורותיו. חלוקות שונות תהיינה בין השבטים, אך לעולם יוסף ויהודה יהיו משני צידי המתרחש. במסע המחנות - הם יוצבו זה כנגד זה - יהודה במזרח ובני יוסף במערב. בחטא המרגלים - נציגי שני שבטים אלו חורגים בהתנהגותם מכלל השבטים האחרים. נציגי יהודה הוא כלב, מדבר על הדבקות ביכולת לעלות ולהילחם "וַיֹּאמְרוּ אֵלָהּ נַעֲלֶה וְנִרְשָׁנוּ אֹתָהּ כִּי יָכוֹל נוֹכַח לָהּ" (במדבר י"ג, ל'), נציגי שבט יוסף - יהושע שותק בתחום זה. שניהם מדברים על טובה של הארץ "וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה מִן הַתְּרִים אֶת הָאָרֶץ קְרָעוּ בְגָדֵיהֶם: וַיֹּאמְרוּ אֵל כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מֵאֵד מֵאֵד" (שם י"ד, ו'-ז); עם הכניסה לארץ המנהיג הוא משבט יוסף - יהושע, מאוחר יותר שאול, גם הוא מבניה של רחל, ולבסוף עוברת המנהיגות לשבט יהודה - החל מתקופת דוד; גם קודם לכן - בתקופת שאול, לשבט יהודה קיים ביטוי כשבט עצמאי - וכאשר יוצאים למלחמה הוא נמנה בפני עצמו (שמואל א' י"א, ח'; שם ט"ו, ד'); בתקופת איש בושת הממלכה מתפלגת בין יהודה לבין ישראל; בימי ירבעם מתפלגת הממלכה בין יהודה לבין ישראל, ולימים בשורת העתיד של יחזקאל היא בחיבור שיתקיים בין שני הענפים: "וְאֵתָהּ בֶן אֲדָם קַח לָךְ עֵץ אֶחָד וְכַתֵּב עָלָיו לַיהוָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ וְלִקַּח עֵץ אֶחָד וְכַתֵּב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֲפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ: וְקָרַב אֹתָם אֶל אֶחָד לָךְ לַעֲשׂ אֶחָד וְהָיוּ לְאֶחָדִים בְּיָדְךָ... כֹּה אָמַר אֱלֹהֵי ה' הִנֵּה אֲנִי לֹקַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבְּיַם הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִלְכּוּ שָׁם וְקִבַּצְתִּי אֹתָם מִסְּבִיב וְהִבֵּאתִי אוֹתָם אֶל אֲדָמָתָם: וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרַי יִשְׂרָאֵל וְיִמְלֹךְ אֶחָד וְהָיָה לְכֹל לְמֹלֵךְ וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְשָׁנֵי גוֹיִם וְלֹא יִחְצוּ עוֹד לְשִׁתֵּי מַמְלָכוֹת עוֹד (יחזקאל ל"ז, ט"ז-ל"ז, כ"א-כ"ב).

⁸ ראה בפרק 'בין הבדלה לבין חיבור'.

יחד עם זאת, דומה שיש כאן סיפור שהוא מעבר, הקשור אל הנחות היסוד הסמויות, אל תשתיות הספר.

בדרכנו אל התשובה, נטיל על עצמנו משימה לחזור אל רשימת התמיהות הארוכה, ולבחון מה אירע לבסוף, בעקבות פועלם של האנשים? ניתן גם לנסח שאלה הפוכה - 'מה היה קורה אילו היו מתנהגים כפי המצופה, במוסריות?' היגיון פשוט אומר - 'מעשה רע מוליד רע', 'מעשה טוב מוליד טוב'.⁵

התשובה העומדת להיות מוצגת לנגד עינינו מרתקת. התנהגויות אלו עיצבו את פני העולם. יצרו מציאות המהווה תשתית לקיום האנושי במעגליו השונים. 'חטאים בוראי עולם'. אילו לא היו חוטאים - היה העולם חסר את המבנה הבסיסי ביותר שלו.

'עולם שָׁבֵר יִבְנֶה'

ציווי אחד קיבל האדם בגן עדן - לא לאכול מעץ הדעת. והוא אוכל. אילו היה נמנע - היה נשאר בגן עדן, בעולם שכולו טוב, בעמדה עוברית, ללא דעת - להבחין בין טוב לרע; אי לקיחת האחריות על ידו, הובילה להוראה "בְּזַעַת אֶפְיָךְ תֹּאכַל לֶחֶם" (ג', י"ט). יש בהוראה זו עונש אך גם ייעוד - עמל ואחריות העומדים בבסיס קיומו של העולם החדש - חוץ לגן עדן; עונש האִיִּשָׁה - "בְּעֵצָב תֵּלְדֵי בָנִים וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁוֹקֶנָּךְ וְהוּא יִמְשַׁל בְּךָ" (ג', ט"ז) גם הוא משופע בייעוד ובמשמעות; אח רוצח את אחיו, ובמהלך זה נדחים שניהם ונולד בן שלישי - שת, הזוכה לעמדה רוחנית שלא זכו בה אחיו "וַיְחִי אֲדָם שְׁלֹשִׁים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בְּדָמוֹתָיו כְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת" (ה', ג'); שרה תובעת לגרש את ישמעאל, ובמעשה זה הוא יוצא לדרכו הארוכה - כעם ולימים כממלכות לצידו של עם ישראל; בדומה לכך - הנבואה על שני גויים בבטנה של רבקה מהווה צעד ראשון בדרכם של שני עמים - עם ישראל, ומנגד עשיו וצאצאיו. צעדי ההרחקה של רבקה את עשיו, כמו גם שרה את ישמעאל, מתבררים לימים כצעדי שילוח לדרכם, בעקבותם הפכו לעמים עצמאיים וחשובים שעיצבו במידה רבה את פני האנושות; מתח גדול שורר בבית יעקב. בסיסיו - בתפיסה רוחנית שדבק בה יעקב: "וַיִּשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מְכַל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פְּסִים" (ל"ז, ג'). הלשון 'ישראל', מציינת את מקום הזהות. לא רגש אהבה של יעקב האב לבנו חולל את המהומה, כי אם תפיסת עולם של 'ישראל' המזהה את מעלותיו של יוסף ורואה בו את ממשו כחזון הגדול של אברהם⁶; ומכאן -

⁵ פשוט הוא שהתמונה אינה דיכוטומית, ודומה שהמורכבות שבה נעוצה במידה רבה בעובדה שבעולם הזה הטוב והרע מעורבים זה בזה, וגם מעשה שהוא רע במהותו, פעמים שהטוב שוכן בעומקו, ולהיפך.

⁶ אין צריך לומר שחשב על גורל האחים כעל גורל ישמעאל ועשיו. מן הפסוקים עולה שוב ושוב ההעדפה, אך לא דחייה של האחרים. דומה

דומה שעובדה זו היא פועל יוצא לתמונה המשתקפת מן הספר: אין עדיין בעולם מערכת חיים מובנית, עולם של רוח, תרבות או מערכת משפט המעמידים חיים חברתיים. במילים אחרות - אין עדיין פלטפורמה שתחבר את הניגודים להיות איברים בעולם אחד. כהמחשה נדמין מצב בו א-להים יוצר קשר עם שני אנשים במקביל. שני אנשים אלו מבטאים שתי דרכים שונות¹⁰ ללא גשר ביניהם - בתקופה בה אין לניגודיות זו פשר ומשמעות. וברקע - הניגוד שבין 'עולם אלילי הקיים בתרבויות אחרות, לבין א-להים המזמין את העולם אל מקום האחדות, אל מקום ההתכללות. כיוון שכך - בשלב ראשוני זה של העולם, הוא 'נאלץ' לצמצם את הדיבור שלו אל היחיד.

הבחירה בין האחד

ועוד עובדה: ברשימת השאלות הארוכה על אמות המידה המוסריות, הוזכרה בחירה שהתקיימה בכל דור מחדש - בבן הממשיך את אביו. כעת נגדיר אותה: בספר בראשית קיימת הנחת יסוד - לאדם קיימת משפחה, ישנם ילדים, אבל רק אחד מהם יוגדר כממשיכו.

זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בָּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ: זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה: וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמָאתַיִם שָׁנָה וַיֻּלְדוּ בְּדַמּוֹתוֹ כְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שֵׁת: וַיְהִי יְמֵי אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת שֵׁת שְׁמֹנֶה עָשָׂר שָׁנָה וַיֻּלְדוּ בָנָיִם וּבָנוֹת: וַיְהִי כָל יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר חִי תִשְׁעֵי מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת (ה', א'-ה').

האדם הוא בדמות א-להים, שת הוא ממשיכו, והוא בדמותו כצלמו. לא קין ולא הבל זכו לביטוי זה, בוודאי לא האחים הנוספים, המכונים - "בָּנָיִם וּבָנוֹת". ציר זה של ההתמקדות בבן האחד נמשך לאורך עשרה דורות עד לדורו של נוח, ועוד עשרה דורות - עד לדורו של אברהם. מאוחר יותר הוא

הזהות והקיום יוכל להיפגש עם האחר ולרקום עמו את השינוי.

כעת מתברר שתנועת ההבדלה חורגת מגבולות סיפור הבריאה בפרק הראשון אל עבר הספר כולו. תנועה זו מעמידה גבולות, ובכך היא מציבה את מושגי היסוד בעולם הרוח, את העמים ואת התשתית למערכות היחסים ביניהם.

מזווית נוספת: ספר זה מתאר את ראשיתה של האנושות. בשלב זה היצירה האנושית, כמו גם הקשר בין אנשים - המהווה בסיס לקיומה של החברה - מצויים עדיין בראשית דרכם. קשר בין אנשים מושתת על שפה, תרבות, יצירה, היסטוריה משותפת, מערכת חוקים מחייבת המחברת אותם למעגל שייכות משותף. תחומים אלו שרויים עדיין בגולמיותם, וממילא החיבור בין אנשים - אין לו על מה להישען. אין מערכת משפט מפותחת שתסדיר את מורכבות החיים, המדע - ראשוני, חסרה חוקיות המאפשרת העמדת עקרונות עליהם תושתת מערכת החיים החברתית, החוקים בעולם הרוח ראשוניים גם כן; העולם הוא עולם של אלילות בו כל כוח הוא מושג עצמי וראשוני, אין גם פתרונות יצירתיים לקונפליקטים המתקיימים בו.

כל אלו מסבים את התנועה הדומיננטית בעולם אל שאלות הקיום, אל תנועות קמאיות, חזקות המעמידות את ה'יש'. בדומה לעולם של ילדים שהתנהלותו היא קיומית יותר, עם הרבה פחות פוליטיקה, גם לא מעוף ביצירה או חיבור חיבורים. תנועות מעין אלו אינן קיימות בספר בראשית, ומופען הראשון הוא בספר שמות. הספר יפתח במילים 'וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', ויתמקד במה שעובר על המשפחה המפולגת שירדה למצרים, ההופכת כעת לעם, ברקמה את רקמות חייה.

בפרקים הבאים נציין שתי תופעות ייחודיות לספר בראשית, הנותנות ביטוי לבראשיתיות שבספר זה:

א-להים מדבר עם אדם אחד

בולט הדבר שלאורך הספר כולו, דיבורו של א-להים בתקופה מסוימת הוא עם אדם אחד או עם אדם ואשתו, לא עם שני אנשים במקביל⁹.

⁹ באדם הראשון: הדיבור הוא אל אדם ואל אשתו. אחר כך אל קין, ובעשרה דורות הכפולים יש תמיד בן אחד הנזכר בשמו, ובחלק מהם אף מתקיים קשר בינם לבין א-להים. א-להים מדבר עם נוח, ומאוחר יותר הוא מנתק את אברהם מכלל מעגלי חייו בדרך אל השליחות המשותפת לו עם א-להים; לפני מות אברהם אין התגלות אל יצחק "וַיְהִי אַחֲרַי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יִצְחָק (בראשית כ"ה, י"א), ובשלב שני זוכה לה יצחק, וזוכה גם רבקה (בראשית כ"ה, כ"ג); יעקב יוצא מבאר שבע לחרן וא-להים אומר לו "וַיְהִי אֲנֹכִי עֹמֵד וְשֹׁמְרֵיךְ בְּכָל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתְךָ אֶל הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ" (שם כ"ח, ט"ו). בכל אותם שנים אין כל אזכור ליצחק אביו ולדיבור של א-להים עמו, על אף העובדה שחי כמעט שישים שנה נוספות; יוסף יורד למצרים - והשכינה עמו: - "וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף... וְכָל אֲשֶׁר הוּא עָשָׂה ה' מִצְלִיחַ בְּיָדוֹ" (בראשית ל"ט, ב'ג'). בכל אותם השנים - לא נזכר דיבור או יחס של א-להים אל יעקב. רק בשמעו את הבשורה "עוד יוסף חי" שבה

אליו רוחו - "וַתְּחִי רֹחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (שם מ"ה, כ"ו-כ"ז). מדרש: "ויש אומרים רוח הקודש שנסתלקה מיעקב אבינו שרתה עליו באותה שעה שנאמר ותחי רוח יעקב אביהם" (אבות דר' נתן פרק ל').

חורג מאלו הוא אבימלך, אליו מדבר א-להים בתקופה שהדיבור מתייחד עם אברהם. פשר החריגה דומה, קשור לתוכן הדיבור - אזהרה על פגיעה שלו באברהם, בשל מעלתו של אברהם: "וַעֲתָה הֲשֵׁב אֶשֶׁת הָאִישׁ כִּי נָבִיא הוּא וַיִּתְפַּלֵּל בְּעַדְךָ וַחַיָּה וְאִם אֵינְךָ מְשִׁיב דָּעַ כִּי מוֹת תָּמוֹת אֶתָּה וְכָל אֲשֶׁר לְךָ" (בראשית כ', ז').

¹⁰ גם אברהם ויצחק הם שני עולמות המנוגדים זה לזה. אמנם אברהם ממשיך את יצחק בכל מאודו, יחד עם זאת יש לחלק בין שני תחומים. במובן התבנית - הוא ממשיך את דרך אביו. בתנועת הנפש והרוח הפנימי - הוא מספר סיפור שונה מאוד. אברהם יצא לדרך חדשה, והתנועה הפנימית שלו היא - התחלה. התנועה הפנימית של יצחק היא - ההמשכיות, הליכה בדרך שכבר נסללה. חכמים במדרש הטיבו לנסח זאת בשייכים לאברהם את מידת האהבה או החסד, וליצחק את הדין ואת הגבורה.

'בין אדם לבין נפש חיה'

הבדל מהותי בין העולם שקדם למבול לבין העולם שלאחריו הוא בשאלת יחסו של האדם אל בעלי החיים. קודם לכן מתואר האדם כמי שאוכל מן הצומח, גם בעלי חיים אוכלים מן הצומח, ולא ניתנה הרשות ליטול חיים:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נִתְּתִי לְכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לְכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ: וְלִכְל חַיֵּת הָאָרֶץ וְלִכְל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל רֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן

(בראשית א', כ"ט-ל').

א-להים מייעד לאדם את האכילה מן העשב ומן העץ, ולחייית הארץ - ירק עשב לאוכלה. והנה, לאחר המבול, הוא שב ומצווה את האדם:

וּמוֹרָאֲכֶם וְחַתְכֶם יְהִי עַל כָּל חַיֵּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכָל אֲשֶׁר תִּרְמֹשׁ הָאֲדָמָה וּבְכָל דְּגֵי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ: כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לְכֶם יְהִי לְאֹכְלָהּ כַּיְרֶק עֵשֶׂב נִתְּתִי לְכֶם אֶת כָּל (בראשית ט', ב'-ג').

מורא חדש יטיל האדם על חית השדה, על עוף השמים וגם דגי הים ניתנים בידיו. מכאן ואילך מותרת היא אכילת הבשר. מה מקופל במעבר זה? מדוע זהו לקח מסיפור המבול? דומה שכך היא התמונה: קודם דור המבול יתרון האדם היה בצלם א-להים שבו, אך גם לבעלי חיים היה יתרון בהיותם 'נפש חיה', ממילא הפגיעה בהם היא אינה לגיטימית. והנה, כעבור עשרה דורות, מתדרדר העולם ומשחית את דרכו:

וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בְּשָׂר אֶת דְּרָכָהּ עַל הָאָרֶץ: ס וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַץ כָּל בְּשָׂר בָּא לִפְנֵי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּגִיָּהֶם וְהִנְנִי מְשַׁחֵתֶם אֶת הָאָרֶץ (בראשית ו', י"ב-ג').

השחיתה פירושה - טשטוש גבולות. 'השחית כל בשר' פירושו - גבולות החיים מיטשטשים. חכמים במדרש מתרגמים זאת בתיאור הבא:

... לפי שדור המבול השחית כל בשר את דרכו על הארץ כתיב בהן, שהרביעו בהמה על חיה וחיה על בהמה והכל על אדם ואדם על הכל, לפיכך כתיב בהן הנני משחיתם את הארץ

(מדרש תנחומא (ורשא) נח, ה')¹⁴.

בדור המבול משחית כל בשר, וחכמים במדרש מזהים זאת כבלבול בתחום העריות, טשטוש גמור של הגבולות.

¹⁴ המדרש ממשיך ומצביע אל עבר הפרק הראשון בבראשית, המתאר את הבריאה המדויקת המצווה על הבדלה בין המינים: "ומנין שמעשה בראשית נצטוו הבהמות והחיות והעופות ורמש שלא להדבק עם שאינו מינו דכתיב ויעש א-להים את חית הארץ למינה וגו' (בראשית א) אמר להן הקדוש ברוך הוא כל מין ומין ידבק במינו ושאין מינו אסור".

לובש צורה מעט שונה, אך במהותו הוא נשמר - בן אחד ממשיך את אביו, והאחרים נדחים בצורה זו או אחרת¹¹.

לשאלה זו כבר נזקק החבר בספר הכוזרי. בדבריו הוא מזהה את הנזכרים בשרשרת הדורות כמי שחל עליהם העניין הא-להי, החל מאדם הראשון ועד האבות¹². המיקוד הוא במי שדרכו עוברת הסגולה הא-להית, מדור לדור, עד ליעקב - שממנו והלאה כולם בכלל 'עם ישראל'. פרשנות זו מתמקדת ב'עניין הא-להי' שהוביל להיווצרות עם ישראל. קשה להשתחרר מן התיאור בפשוטו של מקרא, המתאר הקשר רחב יותר לתופעה, בו סולם ערכים המחשיב עד מאד את הבן הבכור¹³ הממשיך את דרך אביו. בן אחד ממשיך אב אחד. מחשבה ששניים יכולים להמשיכו אינה קיימת, שהרי שונים הם ואף מנוגדים, 'והיאך ימשיכו השניים את האחד?' מחשבות מעין אלו הן ביטוי מובהק למערכת מושגים התואמת את עולם הבריאה, הראשוני, בו היצירה והחיבורים נמצאים עדיין בראשית דרכם.

כעת נחזור אל המבול ואל דור הפלגה, נבקש להבין - מה השתנה בעולם בשני אירועים אלו?

¹¹ מופיעו בדור האבות: לוט נדחה מפני אברהם (פרק י"ג); "גֵרֶשׁ הָאֵמָה הַזֹּאת וְאֶת בְּנָהּ" אומרת שרה, ותגובת א-להים היא - "כָּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַיךְ שָׂרָה שְׁמַע בְּקוֹלָהּ כִּי בִיִּצְחָק יִקְרָא לָךְ זֶרַע". א-להים מצדד בעמדת שרה, ודוחה את עמדתו המכילה של אברהם; עשיו נדחה מפני יעקב אחיו - תחילה הוא נדחה מן הבכורה ואחר כך מן הברכה; יוסף נבחר תחילה על ידי יעקב להיות ממשיכו, אך בשונה מן הריטואל שאפיין את הספר עד כה, נוצרת משפחה שלכולם יש מקום בה. מקום זה אינו מובטח מראש, והטלטלות הגדולות הפוקדות את המשפחה ממחישות עד כמה לא מובן מאליו מעמדו של כל אחד מהם. את השאלה על מציאות זו ניתן לנסח בלשונו של עשיו, לאחר שהבין שהברכה שיועדה לו ניתנה ליעקב: 'הברכה אחת לך אבי?!' הוא שואל. והתשובה היא - אכן כן.

¹² "אחר שלא היה חל הענין הא-להי כי אם ביחידים מבני אדם אחר אדם הראשון, כי אדם היה שלם מבלתי תנאי... וכבר נקרא אצלנו בן א-להים, וכל הדומים לו מזרעו בני א-להים, והוליד בנים רבים ולא היה מהם ראוי להיות במקום אדם אלא הבל, כי הוא היה דומה לו, וכאשר הרגו קין אחיו מפני קנאתו בו על המעלה הזאת, נתן לו תחתיו שת, והיה דומה לאדם, והיה סגולה ולב וזולתו כקליפה. וסגולת שת אנוש. וכן הגיע הענין עד נח ביחידים היו לבבות, דומים לאדם ונקראים בני א-להים... וסגולת אברהם מכל בניו יצחק, והרחיק כל בניו מהארץ הזאת המסוגלת כדי שתהיה מיוחדת ליצחק, וסגולת יצחק יעקב, ונדחה עשו אחיו מפני שזכה יעקב בארץ ההיא, ובני יעקב כלם סגולה, כלם ראויים לענין הא-להי, והיה להם המקום ההוא המיוחד בענין הא-להי, וזה היה תחלת חול הענין הא-להי על קהל, אחרי אשר לא היה נמצא כי אם ביחידים" (ספר הכוזרי מאמר א', אות צ"ה).

¹³ בנקודת מוצא קין הוא בכור, אלא שסרח. בשרשרת הדורות החל משת ועד אברהם (להוציא שלושת בני נוח) הציון הוא לבכור, ולאחריו 'יולד בנים ובנות'. עשיו הוא בכור, ובכורתו היא נושא, משמעותי. בבית יעקב - ראובן הוא - בכור ללאה, יוסף - בכור לרחל, והמתח ביניהם מובהק.

המענה:

הָבָה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתֶם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ: וַיִּפֹּץ ה' אֶתֶם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיַּחְדְּלוּ לִבְנוֹת הָעִיר: עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבָל כִּי שָׁם בָּלַל ה' שְׁפַת כָּל הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפִּיצָם ה' עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (בראשית י"א, ז'-ט').

א-להים מתערב, ותחת האחדות הגדולה שהופגנה בעיר, הוא מביא אליה רוח של פירוד, התעוררות של רוח הדווקאיות היוצרת שפות שונות, מבדילה בין אנשים, עד אשר הם נפוצים משם על פני כל הארץ¹⁵. מניינם של שבעים צאצאים לבני שם חם ויפת, המובא קודם לכן בפרשה, מקבל כעת משמעות חדשה - שבעים צאצאים אלו הם שבעים אומות הנפוצים בארץ, ומהווים את תחילתה של האנושות.

נסכם: יחידת לימוד זו נפתחה בשאלות - על דרכו של א-להים בסיפור המבול ובדור הפלגה. בשלב שני היא הורחבה אל כלל ההתרחשויות בספר בראשית. זוהתה תופעה רחבה שבמסגרתה מעגלי החיים הבסיסיים בספר בראשית מתפרקים ברגע של מבחן. תופעה זו נכונה ביחס להתנהגות בני האדם, אך גם א-להים פועל בחוקיות זו. אל תמונה זו נוספה חוליה, שאלה - לאן מובילות פעולות פירוק אלו? ותמונה נגלתה לנגד עינינו על פעולות שיצרו חיץ, הבדילו בין נבראים, ובין אנשים, ובאותן פעולות ממש העמידו עולם. העמידו עמים, העמידו תרבויות, והעמידו את לבנות היסוד עליהם מושתת העולם. תיאור זה משליך לאחור על דרכם של אבות העולם, ומזמן - ללמוד על חייהם ועל דרכם, לזהות את מעלותיהם ואת ערכם, תוך הבנה מעמיקה של ההקשר ההיסטורי והרוחני בו הם היו נתונים.

¹⁵ תפיסה זו שאינה מצביעה על חטא מובהק נמצאת בפרשנים כמו באורח חיים בפירושו לתורה: "ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' יש לתת לב לתור בענין דור הפלגה מה היה דעתם בבנות העיר והמגדל, שאם טעמם הוא בפרט מפרטי הכפירה לא נודע אופן הכפירה גם לא היה ה' מספיק להענישם בהפיץ אותם לבד... ואפשר כי להיות שכאשר ברא הקב"ה עולמו בראו שיהיה שלישי ישוב ושלישי מדבר... ולזה נאמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים, רצו שיהיו כולם מקובצים במקום אחד ולא יתפזרו אנה ואנה ושיהיה מקום אחד ישוב דוקא, ולזה בנו העיר להם פירוש עיר אחת לכולם, ולחששת שמה יתפזרו באורך העולם וילך אחד מהם אנה ואנה עשו המגדל להיות להם לסימן שזהו מקומם אשר נקרא שםם עליו, וגם להכיר המקום מרחוק אשר יהיה שם ובא יבא לאות המגדל, וזהו אומרו (פסוק ד) פן נפוץ על פני כל הארץ, שלא רצו להיותם נפזרים וכלים זעיר שם זעיר שם: ולזה אמר ה' כי הדבר הזה איננו נכון בעיניו, והוא דבר שיכולים להשיגו להיותם בעלי בחירה ורצון במעשה הגשמי, ולזה גזר אומר להפך עצתם ולבלול שפתם שאז בהכרח יהיו נפרדים וכל אחד יבקש לו מקום, וזהו שאמר הכתוב ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ". כיוון דומה נמצא בפירושו של רבינו בחיי.

ההשחתה כמוה כפגיעה במעשה הבריאה, בשיוך של כל מין למינו, כפי שהוא מצטייר מפרק א' בספר בראשית. ומהו המענה?

גדר חדשה מוצבת בין אדם לבין 'נפש חיה'. לא עוד שניהם 'אוכלים באבוס אחד' - מן הצומח. גבול יושם ביניהם, בדמות הרשות שיש לאדם לאוכלה. פער מוחשי בין ערך חייו של מי שנברא בצלם א-להים, לבין נפש כל חי. כביטוי לכך ממשיך הכתוב ואומר "וַאֲךָ אֶת דְּמֹכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיָּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנוּ וּמִיָּד הָאָדָם מִיָּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם: שִׁפּוֹ דָם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְצַלְמֵ אֱ-לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (ה'-ו'). כאן מחדשת התורה את איסור הרציחה, וכמו מעמידה גבול ברור בין חיי נפש חיה שהותרו, לבין חיי אדם שמענתה יוקרו והם משמשים כערך מקודש. צעד זה מצטרף אל שרשרת ההבדלות הנוכחת בספר בראשית, הבדלה המעמידה זה לצד זה שני ערכים, ובצורה המוחשית ביותר מבחינה ביניהם.

'יצב גבולות עמים'

וכעת נעבר אל דור הפלגה. כבר התקשו פרשנים - במה היה חטאם של אלו?

וַיְהִי כָל הָאָרֶץ שְׁפָה אַחַת וּדְבָרִים אַחָדִים: וַיְהִי בְּנִסְעֵם מִקְדָּם וַיִּמְצְאוּ בְקֶעָה בְּאָרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשָׂרְפָה וְתִהְיֶה לָּהֶם הַלְבָנָה לְאֶבֶן וְהַחֲמֵר הִיָּה לָהֶם לְחֲמֵר: וַיֹּאמְרוּ הָבָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמְגִדָּל וְרֵאשׁוּ בְשָׂמִים וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (בראשית י"א, א'-ד').

כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים" - סוג של אחדות, ודברים מעטים, ללא הרכבה וללא שוני ביניהם. הם מוצאים לבם בקעה, מרחב נתון שמאחד בו את כולם, ובו הם מתכננים דבר בשני שלבים: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשָׂרְפָה וְתִהְיֶה לָּהֶם הַלְבָנָה לְאֶבֶן וְהַחֲמֵר הִיָּה לָהֶם לְחֲמֵר". בסוג של אחוה הם יוצרים לבנים אבנים וחומרים. בשלב שני, לאור ההצלחה, הם מציבים לעצמם יעד רחוק יותר, רוחני: "וַיֹּאמְרוּ הָבָה נִבְנֶה לָנוּ עִיר וּמְגִדָּל וְרֵאשׁוּ בְשָׂמִים וְנַעֲשֶׂה לָנוּ שֵׁם פֶּן נִפּוּץ עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ". נבנה לנו עיר בה נגור יחדיו, נבנה מגדל שיגלם סוג של פסגה, 'שמים' לעיר, ורצון לאחדות - פן נפוץ על פני כל הארץ.

א-להים רואה את המגדל, את כוחה של האחדות, העשוי לקחת אותם רחוק בדרכם:

וַיֹּאמֶר ה' הֵן עִם אֶחָד וְשָׂפָה אַחַת לְכָלֶם וְזֶה הַחֲלֹם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת

(שם, ו').

ובמעגל רחב יותר - תיאור זה מצטרף להבנה מעמיקה יותר של הספר כולו כספר הבריאה. פרק א' בספר בראשית מספר על בריאת השמים והארץ - ככלל, על תוהו ובוהו, ומכאן ואילך על הבדלה ועוד הבדלה הממשיכה את תהליך הבריאה ומעמידה את העולם. תהליך זה מהווה ציר מרכזי המבריח את אירועי הספר כולו, ובחיתומו - השחקנים כמו גם 'כלי המשחק', מתייצבים ועומדים הכן על בימת העולם.

* *
* כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ד *
* עורך: חננאל רוס *
* *
* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
* *